

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ДУЖИЧ Л. С.,
Керівник Секретаріату Посольства
(Посольство Суверенного Військового
Мальтійського Ордену в Україні)

УДК 341

**ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
МАЛЬТІЙСЬКОГО ОРДЕНУ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

У статті аналізується та досліджується міжнародно-правовий статус Мальтійського Ордену як суверенного та незалежного суб'єкта міжнародного права, а також специфіка його гуманітарно-релігійної природи, нейтралітету та аполітичності при здійсненні ним дипломатичних відносин на міжнародній арені.

Ключові слова: *Мальтійський Орден, суб'єкт міжнародного права, гуманітарна дипломатія, дипломатичні відносини.*

В статье анализируется и исследуется международно-правовой статус Мальтийского Ордена как суверенного и независимого субъекта международного права, а также специфика его гуманитарно-религиозной природы, нейтралитета и аполитичности при осуществлении ним дипломатических отношений на международной арене.

Ключевые слова: *Мальтийский Орден, субъект международного права, гуманитарная дипломатия, дипломатические отношения.*

The article is dedicated to the analyses and definition of the international legal status of the Order of Malta as the sovereign and independent subject of international law and the specifics of its humanitarian and religious nature, neutrality, political indifference while conducting diplomatic relations on the international arena.

Key words: *Order of Malta, subject of international law, humanitarian diplomacy, diplomatic relations.*

Вступ. Система міжнародно-правових норм знаходиться у постійному розвитку та має великий вплив на розширення суб'єктів міжнародного права та визнання їх міжнародним співтовариством. Особливості правового статусу Мальтійського Ордену, його міжнародна політика, функціональне гуманітарне спрямування та роль у дипломатичних зносинах з іншими державами є актуальними для сучасного міжнародного права.

Тематика Мальтійського Ордену та його роль у міжнародному праві досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, варто виділити праці В.А. Захарова, Е.А. Пчельнікова [9], В.М. Отроша [5], К. Карскі [3], Е.А. Іванова [4] та інших. Водночас існують значні розбіжності у поглядах науковців і багато аспектів щодо цього питання залишаються поза їх увагою, що свідчить про те, що наукові пошуки все ще тривають.

Постановка завдання. Відповідно, метою статті є дослідження міжнародно-правового статусу та місця Мальтійського Ордену у сучасному міжнародному праві.

Результати дослідження. Історія Мальтійського Ордену сягає ще XII століття, коли у 1098 році невелика група купців морської Республіки Амальфі під керівництвом Блаженні-

шого Жерара Тума, який вважається засновником Ордену, збудувала у Єрусалимі монастир та шпиталь, присвячений Іоанну Хрестителю, для допомоги паломникам на їхньому шляху до Святої Землі, незважаючи на віросповідання та расову приналежність, та захисту Гробу Господнього від розбійників та невірних.

Протягом історії свого існування Орден багато разів змінював місце розташування, від Єрусалиму до Кіпру, згодом Родосу, де остаточно уклалася чітка ієрархічна структура та устав, і Орден сформувався як військово-духовна організація, що в духовному житті підпорядкована Папі, проте повністю незалежна від будь-якої світської влади, з правами держави. З 1530 року за посередництва Папи Климента VII Орден отримав у володіння острови Мальту, а у 1834 році, після трьох десятиліть мандрів, Орден нарешті осідає в Римі, де й сьогодні знаходиться його головна резиденція [1, с. 100].

Під час періоду свого становлення та розвитку Орден мав багато назв: госпітальєри, іоанніти, Єрусалимські лицарі, Родоські лицарі, а згодом і Мальтійські лицарі, показуючи при цьому прямий зв'язок з територією, на якій Мальтійський Орден здійснював свою діяльність. Також існували такі назви, як Орден Мальтійських лицарів, орден братів Єрусалимського госпіталю Святого Іоанна Хрестителя, Лицарі святого Іоанна, від імені покровителя Ордену – св. Іоанна Хрестителя. Сучасною та повною назвою Ордену, прийнятою 1936 року, є Суверенний Військовий Орден Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, Родосу та Мальти (далі – Мальтійський Орден, Орден). Проте цікавим є факт, що для збереження власних традицій Орден юридично зареєстрував 16 варіантів своєї назви у ста країнах світу.

Правова природа Мальтійського Ордену викликає досить багато суперечок та дискусій у наукових та дослідницьких колах та, безумовно, є предметом теоретичної та прикладної зацікавленості. Ще у 1113 році Папа Пасхалій II своєю буллою “*Reapostulatio*” офіційно визнав Орден, з одного боку, надаючи йому свою опіку як монашо-мирянському католицькому утворенню, з іншого – право самостійно, без втручання світської чи церковної влади обирати власне керівництво та провадити незалежну внутрішню та зовнішню діяльність, а також затвердив статут Ордену, релігійне правило якого передбачало три обітниць: цноти, бідності і послуху [6, с. 3].

У другій половині XIX століття Орден набуває сталих, притаманних йому й донині обрисів, перетворившись на велику міжнародну благодійну католицьку організацію. Однак світова спільнота визнає його ще й як суверенну державу, володіння якої користуються правом екстериторіальності і яка декларує свій нейтралітет (подібно до міста-держави Ватикан).

Як зазначає Е.А. Іванов, якщо аналізувати цей період діяльності Мальтійського Ордену, то важливо розуміти, що в той час не існувало абсолютистських держав. Багато монархів були наділені повноваженнями або Папою, або імператором Священної Римської Імперії. Орден був залежним від Папи, проте незалежним від будь-якої світської чи релігійної влади. Таким чином, Орден був таким же незалежним, як і наявні в той час феодальні держави. Саме це створило передумови для його майбутнього суверенітету та міжнародної правосуб'єктності. Населення Ордену в той час складалося як з членів військового Ордену, так і з осіб, які не мали членства в Ордені, але постійно там проживали. Законодавство Ордену містило положення, які регулювали правові відносини цих окремих категорій осіб. Таким чином, Орден сформував зрілу юридичну систему, яка складалася з судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, які розглядали комерційні, митні та податкові спори [4, с. 7].

Багато науковців пов'язують міжнародну правосуб'єктність та суверенітет Мальтійського Ордену з територіальним аспектом та стверджують, що з втратою у 1798 році Мальти Орден втратив свою міжнародну правосуб'єктність. Проте, як пише Е.А. Іванов, міжнародна правосуб'єктність Ордену не була пов'язана з його територіальним суверенітетом на острові та володінням територією, а була лише однією сходинкою у формуванні його суверенітету. Таку ж позицію висловлює і Карол Карські, стверджуючи, що Орден тоді мав статус уряду у вигнанні з гарантованим правом відновити свій територіальний суверенітет [3, с. 23]. Таким чином, втрата території Мальти не означала втрату Ордену суверенітету та не вплинула на його правовий статус.

Проте тут важливо відзначити, що Орден навіть зараз не володіє територіальним суверенітетом над жодною з територій, включаючи штаб-квартиру в Римі та Форт Сан-Анджело, оскільки така територія належить Ордену на правах екстериторіальності [3, с. 23].

У теорії міжнародного права суб'єктами прийнято вважати учасників міжнародних відносин, що володіють міжнародними правами та обов'язками, здійснюють їх на основі міжнародного права і несуть у необхідних випадках міжнародно-правову відповідальність.

Проте саме спроможність брати участь у відносинах, що регулюються міжнародно-правовими нормами, є передумовою, але не головною рисою суб'єкта. Основна властивість суб'єкта — юридична здатність до самостійних міжнародних дій, включаючи створення погоджених міжнародно-правових норм, до незалежного здійснення прав та обов'язків встановлених цими нормами [8, с. 96].

Ще з тих часів, коли Мальтійський Орден володів територіальним суверенітетом на острові Родос в Егейському морі (1310–1522 роки) та на острові Мальта у Середземному морі (1530–1798 роки), Орден укладав міжнародні договори і був представлений постійними дипломатичними місіями у вигляді посольств на рівні послів при великих європейських дворах, у 1747 році у Римі, Парижі, Мадриді та Відні, а також місіями на рівні повірених у справах при дворах меншої значимості. З 1797 року посол Мальтійського Ордену був акредитований у Росії, 1930 року встановлені дипломатичні відносини зі Святим Престолом (Ватиканом), 1937 року – з Іспанією [9, с. 13].

К. Карскі також відзначає, що інші держави направляли своїх представників та підписували угоди з Мальтійським Орденом, а не з Мальтою як державою, а статус Ордену як учасника міжнародних відносин також підтверджується численною кореспонденцією з майже усіма Європейськими правителями, яка ще досі зберігається у бібліотеці Ордену у Римі [9, с. 22].

Безумовно, відносини Мальтійського Ордену та Італійської Республіки мають особливий характер та були офіційно оформлені шляхом обміну нотами, якими сторони обмінялися 11 січня 1960 року. У свої ноті Італія підтвердила екстериторіальний статус резиденції Мальтійського Ордену у Римі, визнала правовий статус Великого Магістра як глави держави, чим визнала існування Мальтійського Ордену на своїй території як незалежної суверенної держави, з якою вона підтримує дипломатичні відносини [5, с. 127].

Крім того, у своєму рішенні від 14 липня 1953 року Італійський касаційний суд зазначив, що «Суверенний лицарський Мальтійський Орден визнаний Італійською Республікою як суб'єкт міжнародного права, тому правові відносини з Орденом будуються відповідно до міждержавного, а не італійського внутрішнього права» [3, с. 24].

У 1868 році Італійський уряд ствердив, що «в очах Європейського публічного права Мальтійський Орден ніколи не втрачав свого суверенітету». Як наслідок, у своєму рішенні від 2 серпня 1869 року державна рада Італії виключила Орден з королівського декрету від 7 липня 1866 року № 3036 про розпуск релігійних орденів, вказавши, що особлива правова природа Мальтійського Ордену виключає його зі сфери застосування вищезгаданого декрету. Така позиція була неодноразово підтверджена Італійськими судами, Міністром фінансів Італійської Республіки та Органом у релігійних справах, які у своїх рішеннях від 2 серпня 1872 року, 16 червня 1863 року та 6 жовтня 1869 року відповідно зазначили, що «юридичні документи, прийняті Італійською Республікою, щодо розпуску релігійних орденів та привласнення їхнього майна не застосовуються до Мальтійського Ордену» [3, с. 23].

Діяльність Ордену регулюється Конституцією 1961 року та Кодексом 1966 року, затвердженим Святим Престолом. Кодекс діє як додаткове джерело права, а його положення не повинні суперечити Конституції. Згідно зі статтею 3 Конституції Мальтійського Ордену «Орден є суб'єктом міжнародного права та володіє суверенітетом. Законодавчі, виконавчі та юридичні функції належать відповідним компетентним органам Ордену відповідно до Конституції та Кодексу» [2, с. 128].

Мальтійський Орден має свій уряд, незалежну судову владу, підтримує двосторонні дипломатичні відносини з 106 країнами світу, має статус спостерігача при ООН та ЄС. Свою

діяльність Орден здійснює через шість Великих Пріоратів, шість Суб-Пріоратів і 47 Національних Асоціацій Лицарів на п'яти континентах [1, с. 81].

Керує Орденем Князь Великий Магістр, який водночас є суверенним правителем і найвищим духовним настоятелем. Разом із Суверенною Радою він видає законодавчі акти, проголошує урядові постанови, розпоряджається майном Спільної Казни, ратифікує міжнародні договори і скликає Генеральну Капітулу. Йому належить титул Його Преосвященніша Високість, а Католицька церква надає йому титул Кардинала. З березня 2008 року і по сьогодні Великим Магістром Ордену є Фра Метью Фестінг.

Великий Магістр очолює Суверенну Раду, до якої входять чотири найвищі посади Ордену: Великий Командор, Великий Канцлер, Великий Госпітальєр, Хранитель Спільної Казни та шість членів, яких обирає Генеральна Капітула. У керівництві Великому Магістру та Суверенній Раді допомагають Урядова Рада та Рахункова палата, чий склад відображає міжнародний характер Ордену.

Правова система Ордену відповідає традиційному поділу на три гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову.

Законодавчу владу, що стосується питань неконституційного характеру, здійснює Великий Магістр та Суверенна рада, а також Генеральна Капітула – у справах конституційного характеру.

Виконавча влада належить Суверенній Раді, яку очолює Великий Магістр, а законодавча здійснюється Магістральним судом першої та апеляційної інстанцій. Проте, відповідно до статті 205 Кодексу Ордену, процедура розгляду справ у Магістральних судах здійснюється відповідно до цивільного процесуального кодексу Ватикану, не відступаючи при цьому від положень Кодексу Ордену [2, с. 131].

Великий Командор є духовним наставником послухників Ордену, дбає про формацію та виховання членів Ордену. Великий Канцлер є одночасно Міністром внутрішніх та закордонних справ Ордену та уповноважений представляти Орден у відносинах з іншими державами, втілювати в життя політику Ордену та координувати внутрішню урядову діяльність.

Великий Госпітальєр поєднує в собі функції Міністра охорони здоров'я, Міністра соціальних питань і гуманітарної діяльності та Міністра міжнародного співробітництва. Хранитель Спільної Казни – це Міністр фінансів, який розпоряджається фінансами і майном Ордену.

Урядові органи: Велика державна рада, генеральна Капітула, Суверенна рада, Урядова Рада, Рахункова Палата, Рада комунікацій, Юридична рада, Магістральні суди, державна адвокатура [1, с. 80].

У квітні 1997 року Генеральний капітул як найвище зібрання Ордену вніс зміни до Конституції та Кодексу, які були вже через 9 днів затверджені Папою Римським Іоанном Павлом II. Понтифік дав згоду на повну самостійність Ордену. Відтепер новообраний Великий Магістр не потребує затвердження Папи Римського, як це було раніше, а лише інформує про своє обрання. Таким чином, рішення Генерального капітулу стало епохальним поворотом у відносинах Мальтійського Ордену та Ватикану, а також у внутрішній організації самого Ордену [5, с. 128].

Мальтійський Орден також має постійні Місії спостерігачів при ООН у Женеві, Відні та Нью-Йорку та таких спеціалізованих агентствах ООН, як Економічна і соціальна комісія для Азії і Тихого океану (ЕСКАТО), Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародний фонд розвитку сільського господарства, Програма ООН щодо навколишнього середовища, Організація ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), Місія ООН з прав людини, Агентство ООН у справах біженців, Організація ООН з промислового розвитку (ЮНІДО), Всесвітня продовольча програма ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я [1, с. 114].

Крім того, Мальтійський Орден представлений делегаціями або представництвами у таких міжнародних організаціях, як Європейська Комісія, Рада Європи, Підготовча комісія Організації з Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань, Міжнародний дослідний центр збереження і реставрації культурних цінностей, Міжнародний комітет Червоного

Хреста, Міжнародна федерація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, Міжнародний комітет військової медицини, Міжамериканський банк розвитку, Міжнародний інститут гуманітарного права, Міжнародна організація з міграції, Міжнародний інститут уніфікації цивільного права, Латинський Союз [1, с. 113].

Важливо зазначити, що Мальтійський Орден є стороною багатьох міжнародних угод. Переважно це угоди про співпрацю у сфері гуманітарної допомоги, медицини, освіти та науки. Зокрема, угода про співпрацю у сфері наукових досліджень, технологій та гуманітарної допомоги, підписана 14 травня 1983 року між Орденем та Португалією, де сторони первинно визначили свої відносини як міжнародно-публічні. У 1986 році підписана угода про співпрацю також з Кубою, а 14 липня 2007 року – між Орденем та урядом Республіки Польща, в преамбулі якої обидві сторони підтверджують, що Орден є суб'єктом міжнародного права.

Крім того, є велика кількість угод між Орденем та Італійською Республікою у медичній сфері, зокрема угода від 21 грудня 2000 року про благодійну діяльність, у 2006 році угода про співпрацю у сфері наукових досліджень, а 17 травня 2012 року укладена угода про дипломатичні відносини та статус резиденції Ордену в Римі [3, с. 28].

Все ж таки, незважаючи на структуру Ордену, його визнання світовою спільнотою та активну міжнародну діяльність, думки вчених щодо суверенності Ордену розходяться. Карол Карскі стверджує, що Орден все ж таки не можна розцінювати як повністю незалежний, посилаючись на занадто тісний зв'язок Ордену з Ватиканом. Зокрема, у Конституції Ордену, у статті 2.1. вказано, що одним з завдань Ордену є служіння Папі, а завданням Великого Магістра є виконання актів та приписів Ватикану (стаття 15.2 (g)), а Великий Командор подає до Ватикану звіти про стан справ та життя Ордену. Таких прикладів «підзвітності» Ордену Святому Престолу у певних питаннях є достатньо для того, щоб замислитися над питанням повноцінності суверенітету Ордену у сучасному міжнародному праві. Зважаючи на те, що Мальтійський Орден є орденем Римо-Католицької Церкви, тобто частиною іншого утворення, він не може вважатися суверенним у міжнародному праві, як зазначає К. Карскі. Проте, безсумнівно, Орден є похідним суб'єктом міжнародного права, чий статус залежить від визнання його первинними суб'єктами [3, с. 32].

Проте, як вбачається з діяльності Мальтійського Ордену та предметної спрямованості міжнародних угод, соціальна орієнтованість є виразною ознакою діяльності Ордену, яка не базується на національних економічних та політичних інтересах та геополітичних амбіціях, а реалізується Орденем з огляду на його функціональний суверенітет та цілі, які Орден переслідує з часів свого заснування. Місія Ордену – служити страждаючим, хворим, потребуючим, неповносправним, жертвам переслідувань, військових конфліктів всіх національностей та релігійних переконань. Зовнішня активність – головна характеристика Ордену, а його міжнародна політика може бути визначена як гуманітарна дипломатія – реагування на основні гуманітарні виклики сьогодення.

Особливим напрямом роботи від початку ХХ століття стала боротьба з проказою, допомога біженцям, забезпечення базових потреб під час природних та техногенних катастроф, допомога у подоланні наслідків військових конфліктів. Предметом пильної уваги Мальтійського Ордену залишається й релігійно-церковна, освітньо-виховна, культурна діяльність [6, с. 5]. Навіть емблема Мальтійського Ордену є символом медичної та гуманітарної діяльності в усьому світі. Відповідно до статті 242 Кодексу вона є червоним щитом із білим восьмигранним хрестом.

До того ж, Мальтійський Орден не має політичних чи комерційних інтересів. Він є нейтральним, безстороннім та неополітичним, тому може успішно діяти як посередник при вирішенні міжнародних конфліктів.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що Мальтійський Орден, безумовно, є суб'єктом міжнародного права, правові особливості якого випливають з Конституції та Кодексу Ордену та обумовлюються функціональним суверенітетом та гуманітарної місією, які переслідує Орден з моменту свого заснування, а відносини Мальтійського Ордену з іншими

державами носять суверенний характер, проте за змістом мають специфічне спрямування, оскільки Орден прагне розвивати двосторонні та багатосторонні відносини не в економічній чи політичній сферах, а головним чином у гуманітарній, культурній, освітній та науковій сферах, адже головна місія Ордену – добродійна діяльність.

Список використаних джерел:

1. Activity Report 2010 / Communication Office of the Sovereign Military Order of St. John of Jerusalem of Rhodes and of Malta. – Tipografia Mariti, Rome. – 2010. – S. 1–114.
2. Constitutional Charter and Code of the Sovereign Military Order of St. John of Jerusalem of Rhodes and of Malta, promulgated 27 June 1961, revised by the Extraordinary Chapter General 28–30 April 1997. – Stampa Grafica Gentile– Roma, 1998.–S. 1–150.
3. Karski K. The International Legal Status of the Sovereign Military Hospitaller Order of St. John of Jerusalem of Rhodes and of Malta / K. Karski // International Community Law Review. – University of Warsaw. – 2012. – № 14. – S. 19–32.
4. Ivanov E.A. Mission of the Order of Malta as a subject of international law in the 21st century. Basic research program / E.A. Ivanov // National Research University Higher School of Economics. – 2014. – S. 1–23.
5. Отрош В.М. Правові особливості дипломатичних відносин Суверенного Військового ордену Госпітальєрів святого Іоанна Єрусалимського, Родосу і Мальти з державами / В.М. Отрош// Судова апеляція. – 2014. – № 2 (35). – С. 124–129.
6. Malteser Relief Service in Ukraine activity report // Malteser Relief Service in Ukraine. – 2016. – S. 1–63.
7. Офіційний сайт Суверенного Військового Ордену Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, Родосу і Мальти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.orderofmalta.int>.
8. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право : [навч. посіб.] / Н.В. Пронюк. – 2-е вид., змін. та допов. – К. : КНТ, 2010. – 344 с.
9. Захаров В.А. Суверенный Мальтийский Орден и подделки под него / В.А. Захаров, Е.А. Пчельников. – М. : Русская панорама, 2002. –168 с.

